

УДК 811.161.2'276.6'373.74

ОБРАЗНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Христина Щепанська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1, кімн. 233, 79001 Львів, Україна
тел.: 032 239 43 55
ел. пошта: khr-shhepanska@yandex.ua*

Розглянуто місце образності у професійному мовленні. Проаналізовано співвідношення понять «професійне мовлення» і «образне мовлення». Здійснено характеристику основних фразеологізмів фахового мовлення. Виокремлено стандартні образні схеми у мові професійного спілкування.

Ключові слова: професійне мовлення, образність, образне мовлення, фразеологізм, образні схеми, повсякденна метафора.

Професійне мовлення як один із складників лінгвальної компетенції фахівця є результатом засвоєння норм і правил мовленнєвої поведінки, що визначає ефективність комунікативного процесу. Серед ознак професійного мовлення найчастіше виокремлюють *правильність, точність, виразність, доречність і доцільність* (З. Мацюк, Н. Станкевич; С. Шевчук, І. Клименко), що є оправданим, адже йдеться про обмін професійною інформацією. А чи є місце образності у фаховому мовленні? Логічно було б дати негативну відповідь, оскільки у традиційному розумінні образність – це мовна прикраса і відповідно не може бути прийнятною для професійного мовлення. Як зазначають З. Мацюк та Н. Станкевич, образність корисна лише на перших етапах освоєння науки, «набуття знань про явище чи предмет приводить до втрати образного «ореолу» [3, с.43]. З іншого боку, сучасна теорія образності ґрунтується на концепції метафоричного мислення і понятті повсякденної метафори (Дж. Лакоф, М. Джонсон). Відповідно образність перестає бути мовною прикрасою і перетворюється на засіб передачі будь-якої інформації, без обмеження, як це було раніше, сферою художнього мовлення. Отже, є підстави вважати, що професійне спілкування також може містити елементи образності. Частково це питання порушила Т. Г. Окуневич у розвідці «Формування образності мовлення студентів-філологів у процесі професійної підготовки», однак у зазначеній статті йдеться про фахове спілкування майбутніх спеціалістів-словесників, де сама специфіка професії зумовлює необхідність метафоричного мислення і висловлювання.

Мета пропонованої розвідки – з'ясувати, чи є місце образності, а якщо так, то які її особливості у професійному мовленні фахівців різних сфер діяльності. Поставлена мета передбачала вирішення таких завдань: 1) співвіднести поняття «професійне мовлення» і «образне мовлення», щоб з'ясувати, чи можливе часткове накладання їх термінополів; 2) охарактеризувати основні фразеологізми фахового мовлення; 3) виокремити стандартні образні схеми у мові професійного спілкування.

Під професійним мовленням здебільшого розуміють комунікативний процес

обміну фаховою інформацією, що передбачає вільне володіння літературною мовою з урахуванням професійної специфіки відповідної сфери діяльності. Ситуація і мета спілкування визначають «мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні» [7]. Відтак, серед мовних засобів передачі фахової інформації виокремлюють фразеологізми. Як зазначають автори праці «Фразеологія сучасної української мови», «мова спеціальності» передбачає специфічний склад фразеології» [6, с.271], що зумовлене особливостями тієї чи іншої професії та способом її освоєння. Однак фразеологізми професійного мовлення традиційно характеризують як безобразні, тобто як групу стійких словосполук, що «включають до свого складу суспільно-політичні, професійно-виробничі та офіційно-ділові формульні лексикалізовані одиниці» [5, с.1] на зразок *знайти відгук*, *диктувати своє право*, *мати значення* та інші. Та чи справді професійне спілкування є цілком безобразним, адже однією з ознак культури мови є багатство мовлення, що передбачає «естетичну привабливість», яка полягає у вмінні «застосовувати тропи, образно-емоційну лексику, стійкі вислови» та інше. [3, с.56–58]. Відтак професійне спілкування може включати елементи образності.

Т. Г. Окуневич визначає образне мовлення як свідомий творчий або репродуктивний процес «використання мовних одиниць, що стимулює передусім естетичне сприйняття дійсності», у якому раціональне та емоційне «перебувають у єдності» та є взаємозумовленими [4]. Як зазначає дослідниця, важливість розвитку образного мовлення у професійній підготовці філологів визначив *культуромовний* підхід, що «дозволяє перетворити культурно-мовленнєву діяльність мовців у програму лінгвістичного виховання, вироблення чуття мови, смаку, умінь якнайкраще користуватися рідною мовою» [4]. Чи можна застосувати цей підхід при підготовці фахівців інших сфер діяльності? Враховуючи той факт, що загальна професійна мовленнєва компетентність «виявляється у сформованості умінь» послуговуватися усім багатством виражальних засобів літературної мови [7], – можна, адже культуромовний, або, іншими словами, лінгвокультурний підхід полягає саме у різнобічності розвитку професійномовної особистості з орієнтацією на етнокультурний мовний код.

Отже, професійне мовлення залежно від ситуації і мети спілкування різною мірою може бути позначене образністю як одним із виражальних засобів мови, яким володіє культуромовна особистість.

Найчастіше образність професійного мовлення проявляється у використанні фразеологічних конструкцій. Як зазначає Л. Кулакевич, вживання фразеологізмів збагачує фахове спілкування, робить його цікавим, «а мовлення оригінальним і влучним, вносить елемент неофіційності в ділове спілкування, знімає напруженість у конфліктних ситуаціях» [1, с.17]. Фразеологізми, які використовують у фаховому спілкуванні, можна поділити на дві групи: образні та безобразні. Останні, як вже зазначалось, є стійкими лексикалізованими одиницями, що характеризуються відтворюваністю та стандартністю. Наприклад, *забезпечити розвиток*, *знайти спільну мову*, *зовнішній чинник* [5, с.7] та інші.

Образні фразеологізми професійного мовлення можна класифікувати принаймні за двома критеріями: генетичним (географічні, хімічні, фізичні, математичні та інші); функціонально-стильовим (розмовні та книжні).

Важливим для генетичної характеристики фразеологізмів професійного мовлення є врахування принципу синхронічно-діахронічного розмежування. У діахронії фахове спілкування є джерелом утворення фразеологізмів, відповідно їх

характеризують як вузькоспеціальні (математичні, фізичні та інші), а в синхронії ці ж стійкі словосполучення стають загальноновживаними. Наприклад, *ланцюгова реакція*, *лакмусовий папірець* (у діахронії – хімічні, у синхронії – загальноновживані); *відкрити Америку*, *бути першопрохідцем* (у діахронії – географічні; у синхронії – загальноновживані); *шалька терезів*, *із зав'язаними очима* (у діахронії – юридичні; у синхронії – загальноновживані); *тяжіти до чогось*, *чинити опір*, *робити щось за інерцією* (у діахронії – фізичні; у синхронії – загальноновживані) та інші.

Розмовна професійна фразеологія, звичайно, менш стандартизована, ніж книжна. Наприклад, в усному фаховому мовленні трапляються такі стійкі словосполучення: *у голові паморочиться* (від цифр), *мозок закипає* (від обсягу інформації), *стрибати без парашута* (йти на ризик), *виходити сухим з води* (оминати покарання за певний професійний недогляд), *стати на килим* (отримати догану від працедавця), *бути стаханівцем* (мати значні професійні успіхи) та інші. До книжних фразеологізмів, що можна зафіксувати у професійному мовленні, зараховуємо такі мовні одиниці: *пальма першості*, *камінь спотикання*, *наріжний камінь* та інші.

Інший аспект образності фахового мовлення – використання повсякденних метафор, що ґрунтуються на традиційних мисленневих образ-схемах: *ВМІСТИЛИЩЕ*, *ПОВЕРХНЯ*, *ЧАСТИНА-ЦІЛЕ* та інших. Виникнення повсякденних метафор пов'язане з концептуалізацією однієї структури знання через іншу і є одним зі способів ментального впорядкування дійсності [8, с.185]. Спробуємо виокремити стандартні образні схеми у мові фахового спілкування на прикладі загальноновживаних мовних конструкцій.

У словосполученнях *робити внесок у науку*, *наповнювати висловлювання змістом*, *вкласти зміст у поняття*, *сприйняти (поглинути) нову інформацію*, *накопичувати інформацію*, *зібрати факти*, *набути досвіду*, які, на перший погляд, позбавлені образності, реалізується стандартна мисленнева образ-схема «вмістилище»: внесок – вміст, наука – вмістилище; змістовність – вміст, висловлювання – вмістилище; інформація – вміст, досвід – вмістилище; факти, досвід – вміст, когнітивна система – вмістилище.

Прикладом реалізації образ-схеми «поверхня» є такі загальнопрофесійні мовні звороти: *поверхневі знання*, *очевидне лежить на поверхні*, *ґрунтуватися (базуватися) на чомусь*, *розставити по місцях* та інші, у яких на ментальному рівні закладена схема «розташовуватися на чомусь».

Тісно пов'язані між собою схеми-образи «об'єкт» і «суб'єкт», адже їх взаємозумовленість у мисленневих операціях – очевидний і беззаперечний факт. У загальнопрофесійних висловлюваннях переважає безособовість (*зроблено*, *досліджено*, *проведено*), відповідно мовці надають перевагу об'єктно-суб'єктивним лінгвальним конструкціям (увага зацентрована на об'єкті дії): *віддати належне*, *висунути гіпотезу*, *спростувати факт*, *сформувати уявлення*, *здати звіт*, *ухвалити рішення* і т. д.

До найпоширеніших образів-схем, утілених у загальнопрофесійному мовленні, належить також «шлях», що реалізується у таких лінгвальних конструкціях: *зробити висновок* (шлях від фактів до узагальнень), *знайти істину* (подолання гносеологічних бар'єрів), *наблизитись до вирішення проблеми* (шлях від констатації факту до усунення суперечностей) та інші. Образ-схема «шлях» закладена також у поняттях «метод», «методика» та «методологія», адже термін «метод» у перекладі означає «шлях». Тобто, щоб освоїти будь-яку професію, потрібно «пройти шлях» від теорії до практики.

Схема «частина-ціле» реалізується у таких мовних конструкціях: виокремити (пункти) підпункти, вирахувати із заробітної плати, обчислити суму, відрахувати відсотки та інші, в основі яких мисленнєвий образ-дія поділу, членування (пункти – частина, висловлювання – ціле; числа – частина, сума – ціле і т.д.).

Отже, незважаючи на те, що у професійному мовленні мають домінувати чіткість і однозначність, уникнути образності спілкування неможливо, адже вона закладена вже на ментальному рівні у базових мисленнєвих образ-схемах. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні особливостей мовної образності у фаховому мовленні представників різних професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кулакевич Л. М. Вживання фразеологізмів у професійному спілкуванні / Л. М. Кулакевич // *Культура професійного мовлення : методичні вказівки з курсу Українська мова за професійним спрямуванням* для студентів I курсу всіх спеціальностей / упор. Л. М. Кулакевич. – Дніпропетровськ : ДВНЗ УДХТУ, 2011. – 39с.
2. Лакофф Дж. Метафори, которими ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон : пер. с. англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.
3. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. 4-те вид. Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. – К. : Каравела, 2011. – 352 с.
4. Окуневич Т. Г. Формування образності мовлення студентів-філологів у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Т. Г. Окуневич // *Науковий вісник Донбасу*. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2012_2_7.pdf
5. Сушко О. І. Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови (на матеріалі документів першої половини ХХ ст.) : автореф. дис. ...канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»/ Оксана Іванівна Сушко. – К, 2007. – 19 с.
6. Ужченко В. Д. Фразеологізми професійного мовлення і жаргонів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко // *Фразеологія сучасної української мови* : Навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – С. 271-273.
7. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. – 4-те вид., виправ. і доповнен. – К. : Алерта, 2014. – 696 с.
8. Lakoff G. Contemporary theory of metaphor / George Lakoff // *Cognitive linguistics : Basic readings* : Oxford University Press, 2006. – S. 185-238.

*Стаття надійшла до редакції 15.11.2015
доопрацьована 5.12.2015
прийнята до друку 03.01.2016*

IMAGERY IN THE PROFESSIONAL SPEECH

Khrystyna Shchepanska

*Ivan Franko National University of Lviv,
The Applied Linguistic department,
1/233, Universitets'ka Str., 79602, Lviv, Ukraine,
phone: (80 322) 2964355
e-mail: khr-shchepanska@yandex.ua*

The place of imagery in the professional speech is emerged in the article. Traditional conception of the imagery in the professional speech is reviewed. Imagery is considered as an internal, latent feature of the

professional speech. The correlation between notions “professional speech” and “image speech” is analyzed.

The professional speech is interpreted as a communicative process of the exchange of the professional information and as a result of the learning of norms and rules of speech behavior. The situation and the purpose of communication define verbal means of expression. In return imagery speech is considered as a conscious creative or reproductive process of the using of language units, stimulating primarily aesthetic perception of reality in which the rational and emotional "are in unity" and are interdependent. Professional speech and imagery speech are interpreted as connected by the notions of “phraseological unit” and “conceptual metaphor” or “image schemas”.

Idioms that are used in the professional communication can be divided into two groups: figurative and nonfigurative. Nonfigurative idioms are stable units characterizing reproducibility and standardization. Figurative idioms of the professional speech can be classified at least by two criteria: genetic (geographic, chemical, physical, mathematical and others); functional and stylistic (spoken and bookish). Professional communication is the source of the idioms creation in diachronic and they are characterized as highly specialized (mathematical, physical, etc.) and the same phrases are commonly resistant in synchrony. The main phraseological units of the professional speech are characterized in the article.

Another aspect of the imagery of the professional speech is using of the conceptual metaphors based on traditional mental image-schemes such as CONTAINER, SURFACE, PART and HOLE and others. Image schemas in the language of the professional communication on the example of the general professional statements are defined.

Keywords: professional speech, imagery, image speech, phraseological unit, image schemas, conceptual metaphor.